

## KİMLİK – GÖÇ – SOSYAL ŞİDDET VE TÜRKİYE GERÇEĞİ

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN

### ÖZET

*Türkiye, 1950'li yıllardan itibaren bir yanda iç ve dış göçlere sahne olmuş, bir yanda da büyük kentlerin varoşlarına yığılan ve gecekondulu olgusunu meydana getiren bir sürecin başlamasına yol açmıştır. Bu iki toplumsal olay birbirine nedensellik bağı ile bağlantılıdır. 1948 yılında Marshall Planıyla ülkenize giren 248 bin kadar traktör tarım sektöründe başlayan iç ve dış göçlerin nedeni olmuş, kırsal alanda topraksız ve maraba konumunda bulunan milyonlarca tarım işçilerinin kentlere akışlarına yol açmıştır.*

*Bu göç dalgaları sonucu oluşan kent-kırsal alan karşılaşması, aynı zamanda üniversitelerde ve sivil sektörde siyasal ideolojilerin kutuplaşması sürecini de başlatmış oldu. 1960'lerden itibaren üniversiteler, öğrenciler ve akademik kuruluşlarda başlayan sağ-sol kutuplaşmaları toplumsal şiddetin ortaya çıkmasına neden olmuştur.*

*Bu kaotik yapı içinde etnisiti kamplaşmaları da gündeme gelerek, "Ben" ve "Öteki" sorunlarını gündeme taşımıştır. DEV-GENÇ, DEV-SOL, PKK gibi terör örgütleri giderek, Türk toplum yapısını bölmeye ve parçalamaya yol açmıştır.*

*Bu toplumsal çatışmaların odak noktasını, döl yatağını da kırsal alandan kentlere göçen ve gecekondulu kuşağını meydana getiren zorunlu göç süreci olmuştur. Bir ülkede yoğun bir biçimde oluşan gecekondulu olgusu, aynı zaman da zenginlik süreciyle de neden-sonuç bağı ile bağlantılıdır.*

*Gecekondulu süreci, kırsal alanlarda yüz yıllarca kendine özgü inanç ve değerler sistemiyle yaşamını sürdüren halkımızın, büyük kentlerin varoşlarına yerleşen işsiz-güçsüz insanlarımızın oluşturduğu yoksulluk kültürünü de başlatmış olur.*

*Yoksulluk kültürü, yoksulluktan farklıdır. Yoksulluğu yenmek kolaydır, ancak yoksulluk kültürü inançların, gelenek ve törelerin kuşaktan kuşağa geçmesinden ötürü, yoksulluğu önlemek kolay değildir. Zenginlik kültürü de zenginlikten farklıdır. O da kuşaktan kuşağa sürüp giden bir oluşumun ürünüdür.*

*Gözlemediği üzere, göçler, gecekondulaşma, kimlik benzeşimini ve toplumsal şiddet, sosyal yapımızın bir yanmasıdır. Bu temel alt yapı göz önüne alınmadan sorunların çözülmesi mümkün değildir.*

*Anahtar Kelimeler:* Göç, Gecekondu, Kimlik, Yoksulluk Kültürü, Sosyal Şiddet.

#### ABSTRACT

*From the beginning of 1950's efficient geographical mobility and immigration enlarging shanty towns formed around some cities. By that ongoing process rurals and urban population met with each other and some contradictions emerged. Mostly, jobless and homeless immigrants lost their expectations because of unsuitable conditions. Those contradictions became the source of ideological and identical conflicts in the following years. Thus process created poverty, culture which is more complicated term than poverty which involves social behaviour and habits.*

*Key Words:* Immigration, Shanty Town, Identity, Poverty Culture, Violence.

Ülkemiz açısından, yakın tarihimizde meydana gelen “Kimlik, Göç ve Sosyal Şiddet” konusuna sosyo-antropolojik açıdan bir yaklaşımda bulunmak istiyoruz. Kimlik, Göç ve toplumsal şiddet gibi üst yapı oluşumları, aslında temel yapısal sorunlar analiz edilmeden bir gerçeğe varmak mümkün değildir. Bu temel sorunları dört ana noktada toplayabiliriz:

I. İlkın, Türk tarihine geçmiş olguların tespiti anlamında Tarihsicilik (Historisizm) anlayışının dışında, aksine bu olayların günümüze yansıyan sonuçlarının yorumlarına ait bir yaklaşımı veya Tarihselci görüşe dayalı bir yöntemi izlemeyi uygun bulmaktayız. Böylece, geçmiş ile günümüz arasındaki neden-sonuç bağlarını kurmamız ve olaylara bir anlam kazandırmamız mümkün olacaktır. Artık tarih bilimi, geçmiş olguları belirlemeden kurtulacak, günümüze yansıyan toplumsal içerikli yorumların gündeme gelmesine katkıda bulunacaktır. Bunun için de şu girişimler göz önüne alınmalıdır:

a. Türk toplum yapısı, Selçuklular ve Osmanlıdan beri sürüp gelen ikili bir yapıya dayanır: Buna göre, bir yanda merkeze egemen bir askeri ve sivil yönetici aristokrasisi, öte yanda çevrede yaşayan kırsal alan ve halk tabakası. Bu ikili yapılaşma veya merkez –çevre diyagramı, Osmanlı’da da daha yoğun bir biçimde niteliğini sürdürmüştür .

b. Osmanlı dönemi boyunca, özellikle 1592-1612 yılları arasında Anadolu’nun bazı yörelerinde ortaya çıkan Celali ayaklanmaları, aslında Çevrenin merkeze olan tepkileridir. Bu toplumsal kökenli tepkiler, 1800’lü

yılların ilk yarısından itibaren irili ufaklı Kürt ayaklanmalarına da yol açacaktır. O dönemlerde iç ve dış güçlerin oyun kuralları ile bu merkez-çevre ayaklanmaları, etnisiti bilincinin güçlü bir biçimde ayrışımına yol açacaktır. 19. Yüzyılın ilk yarısında İbrani kökenli Şeyh Bedirhan ayaklanması bunlar arasında en dikkat çekici olanıdır.

**c.** Cumhuriyet döneminde bu ikili yapı, toplumsal bir entegrasyona yönelmek suretiyle, ulus-devlet modelini gündeme getirecektir. Artık, Osmanlı'nın, çokkültürlülük düzenine dayalı modeli sürüp gidemezdi. Çünkü, Osmanlı beş yüzyıl sürdürdüğü bu yapılaşmanın kurbanı olmuş, Kurucu Kültürü dışlamıştır. Ancak, Rönesans ve Reform hareketleriyle Batıda uyanan ulus-devlet girişimleri sonucu, Balkanlarda merkeze karşı bağımsızlık girişimleri başlamış, özgürlük savaşları verilmiştir.. Benzeri olaylar, Ortadoğu'da da gündeme gelmiş, Mısır ve Arabistan'da merkeze karşı ayaklanmalar baş göstermiştir. Cumhuriyet, artık bu çokkültürlülük yapılaşmasına dönemezdi. Bu nedenle, sosyolojik anlamda Kurucu Kültür konumunda bulunan Türk milletinin temsilciliğinde millet-inşasına (nation-building) gidilmiştir. Türk Tarih Cemiyeti ve Türk Dil Cemiyeti gibi bilimsel kurumlar, yüzyıllarca dışlanmış Türklük gerçeğini gündeme getirerek, ulus-devlet projesinin temellerini atmıştır. Böylece dil, kültür ve tarih bilinci ortak payda olmak üzere, çokkültürlülükten üniter devlet modeline geçilmiştir. Kemalist sistemin bu yönelişi, ulus-devlet inşasının sosyolojik niteliğini göstermesi açısından önemli bir varoluş felsefesinin izlerini taşır. Gözlendiği üzere, sistem bir nostalji değildir, tamamen sosyolojik anlamda bir ulus-devlet inşasıdır.

**d.** Cumhuriyet'in bu önemli adımı, bir toplumsal aktör olarak Atatürk'ün kişilik yapısı ve dünya görüşü ile bağlantılı olarak gündeme gelmiştir. Böylece, tarihsel çevre-merkez ayrışımını, Türklük olgusunda birleştirilerek, devlet inşası gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bunun için de çevreyi merkezle bütünleştirmeye yönelik "Halkçılık" ve "Milliyetçilik" ilkeleri, Cumhuriyet Halk Fırkasının temel taşlarını teşkil etmiştir.

**e.** Bu dönemde, çevrenin merkeze yönelik etnisiti eğilimli 1921 Koçgiri, 1925 Şeyh Sait, 1939 Dersim ayaklanmaları ve Doğu -Güneydoğu gibi iki stratejik yöremizde, İç ve Dış Güçlerin tarihsel oyun kuralları ile yeniden karşımıza çıkacak; Lozan ve Hatay gibi iki önemli oluşum da bir modüs operandi olarak rol oynayacaktır.

**f.** Her üç ayaklanma da, 1800'lü yılların Kürt ayaklanmalarının aksine, kendilerine Zaza denilen bir farklı etnik grubun tarih sahnesine çıkışı olarak

kabul edilmelidir. Ancak, Zazalar gerek arşiv belgelerinde, gerekse Cumhuriyetin başlangıcından 1965 Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine gelinceye kadar Kürtlerle özdeşleştirilmiş ve devreden çıkarılmıştır. Bu tutum, uzun süre içinde, Siyasal Kürtçülerin de çabalarıyla, Zazaca'nın, Kürtçenin bir alt lehçesi biçiminde algılanmasına yol açmıştır.

Milliyetin, Tarhan Erdem tarafından yürütülen son KONDA araştırmaları da aynı görüşe destek vermek suretiyle, Zazaları Kürtlerle özdeşleştirmiştir.<sup>1</sup> Benzeri yanlışlığı, daha önceleri de Aykut Toros' un ele aldığı Hacettepe Nüfus Araştırmaları Enstitüsü yapmıştır.<sup>2</sup> Bu önemli ve tarihsel bir yanılgıdır; özellikle de Zaza kuşağına yabancı kalmak ve Siyasal Kürtçülerin sömürüsüne fırsat tanımak anlamını taşır. Milliyet, benzeri yaklaşımları, Ford Vakfınca sağlanan mali destekle Servet Mutlu yönetiminde tekrarlamakta devam etmiştir.<sup>3</sup>

Milliyet'in gerek Tarhan Erdem gerekse Servet Mutlu koordinatörlüğünde yürüttüğü raporlarda, gözleneceği üzere Zaza gerçeği dışlanmıştır. Oysa, M. Şerif Fırat 1940'lı yıllarda "Doğu İlleri ve Varto Tarihi" adlı eserinde, Zazacanın, Kürtçenin bir alt lehçesi olmadığını, farklı bir dil grubuna ait bulunduğunu, hatta daha da ileri giderek, Türk boyundan olduğunu belgelerle ortaya koymuştur.<sup>4</sup>

Bilindiği üzere, uzun süreden beri Zaza-Kürt aynileştirilmesi, Zaza kuşağında Kürtleşme sürecini meydana getirmiştir. Bu nedenle, anket sorularında bölgesel nitelikler bilinmeden bu tür sorulara yönelik yanıtların sağlıklı olabileceği kabul edilemez. Özellikle, ABD ve Batılı oryantalistlerin 19. Yüzyılın sonlarında Doğu ve Güneydoğu gibi stratejik yörelerimizde yürüttükleri lengüistik çalışmalarının ne denli etkili olduğu incelenmelidir.<sup>5</sup>

Ayrıca, bu alanda bilimsel çalışmalarıyla tanınan David N. Mc Kenzie, Joyce Blau ve Berlin Üniversitesi öğretim üyesi, Zaza kökenli Prof. Dr. Zülfi

- 
1. Milliyet Gazetesinin KONDA'ya yaptırmış olduğu BİZ KİMİZ konulu araştırması, 19 Mart 2007-25 Mart 2007 günlü Milliyet Gazeteleri.
  2. Aykut Toros, Türkiye'nin Etnik Yapısının Anadil Sorunlarına Göre Analizi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Bilimi Dergisi, Cilt:14, 1992, Ankara.
  3. Servet Mutlu, Milliyet Gazetesi, 17 Kasım 1995.
  4. M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, 1991.
  5. ABD'li bilim adamlarının 1865-1870 yıllarında Hakkari ilimizde Kürt aşiretlerinin lehçe farklılıkları üzerinde çalıştıklarını bilmekteyiz. Ahmet Davutoğlu, Batıdaki İslâm Çalışmaları Üzerine, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Diyanet İşleri Başkanlığının 11-12 Mayıs tarihlerinde düzenledikleri: Oryantalizmi Yeniden Okumak: "Batıda İslâm Çalışmaları" konulu Sempozyuma sunulan açılış konuşması, Maarife: Bilimsel Birikim, Sayı: 3, İstanbul 2002.

Sencan'a göre, "Zazaca (Dimli) Kürtçenin bir lehçesi değildir, tamamen bağımsız bir dildir. Yine Selcan'ın belirttiğine göre, Zaza dilinde iki el yazmasını da bilmekteyiz.

Bunlardan biri, Bingöl'lü Malâ Axmede Xasi'nin Mevlûdu, öteki de yine 1903 yılında kaleme alınmış olan Siverek Müftüsü Osman Efendi'nin eseridir. Her iki eser de, Zazacanın Kürtçenin bir lehçesi olmadığını kesin çizgileriyle ortaya koymaktadır. Hatta Mc.Kenzie, "Zazaların Kürt olmayan ve Hazar Denizinin güneyinde Dalyam'ın Gilan dağlık kesiminde yaşayan bir halk" olduğu görüşündedir.<sup>6</sup>

İlk kez, 1965 Nüfus Sayımında, Kürtlerin oranı (2.219.000) iken Zazaca konuşanların miktarı 150.000 kadardır. Yörede, Zaza bilinci ancak PKK eylemlerinin başladığı dönemlerden itibaren yükselmeye başlamıştır. Akademik kuruluşların, TRT ve STK ile KONDA'nın ısrarlı bir biçimde Zazaca'nın Kürtçenin bir alt lehçesi olduğu yaklaşımları gruplar arasında kimlik yarılmalarına neden olmaktadır.

g. Zazalar, günümüzde Batman, Diyarbakır, Siverek, Tunceli, Bingöl, Elazığ (Palu), Erzincan, Sivas (Zara-Refahiye), Adıyaman (Gerger) ve benzeri yerlerde yaşayan önemli bir kültür kuşağını oluştururlar. Zaza kuşağı Anadolu'ya özgüdür; Kürt kuşağı gibi Suriye, Irak ve İran'da izlerine rastlanmaz.

DHKP-C ve benzeri yer altı terör örgütlerinin önemli bir kısmı Zaza kökenlidirler, bu nedenle de PKK'dan ayrıldılar. Bu etnisiti grupları, 1972-1980 yılları arasında çatışmalara yol açmışlardır. Çoğu Alevidirler, Alevilik de, önemli bir kültür ve inanç sistemimizi oluşturur ve Türk toplumunun tarihsel gelişimi, değerler sistemi ile bağlantılıdır.

i. Gerek Ford Vakfının gerekse, KONDA'nın belirli örneklem alınmak suretiyle genel nüfusa yansıttıkları projeksiyonlar da tartışmaya açılmalıdır. Nitekim, yukarıda da belirttiğimiz üzere, Ege Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nün 1995 yılında Ford Vakfı'nın mali desteğinde yürüttüğü "Türkiye Kürtleri" konulu incelemenin sonuçlarına göre, Kürt nüfusu 8.500.000'dir. Keza, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Enstitüsü'nün 1992'ye ait projeksiyonunda Kürtçe konuşanların nüfusu da (6.232.000) dir. Hollandalı Kürdolog Martin

6. D.N. Mac Kenzie, The Origins of Kurdish, Transactions of The Philological Society, pp.68-86, 1961

van Bruinessen de, 1970 nüfusunu göz önüne alarak Kürt nüfusunun 5.700.000 olduğu görüşündedir.<sup>7</sup>

Bir diğer önemli nokta da, Tarhan Erdem'in yine KONDA aracılığı ile 1992 sonlarında İstanbul'un 27 ilçesine bağlı 601 mahalle ve kırsal alanda (15.683) kişi üzerinde yürüttüğü bir araştırmasında da, ankete katılanların %69'u kendilerini Türk, %21'i Müslüman-Türk olarak algılamışlardır.<sup>8</sup> Aslında, Müslüman-Türk imajı, kendini Türk hissetme eğilimiyle ortak bir paydada birleşmektedir. Gözlendiği üzere, Doğu ve Güneydoğulu çoğunluğun yaşadığı bu yörelerde katılımcıların % 4'ü kendilerini Kürt, % 4'ü de Müslüman olarak algılamışlar, büyük çoğunluk "Müslüman-Türk" imajında birleşmişlerdir. Bu yaklaşım, ulus-devlet sürecinde önemli bir oluşumdur. Yeter ki, iç ve dış güçlerin sistematik propaganda yöntemleriyle Türkiye'miz olumsuz şartlandırmalara yönlendirilmesin.

Yine, 2006 yılında, KONDA'nın Tarhan Erdem yönetiminde, Türkiye'nin dört köşesinde, 1393'ü anketör ve kontrolör olmak üzere, 1565 kişinin, 79 il 488 ilçe, 2685 mahalle ve 2.721 köyü kapsayan 47.958 kişi üzerinde yüz yüze yürüttüğü geniş ölçekli bir araştırmada da ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, nüfusu 73 milyona ulaşan ülkemizde, yaklaşık 55 milyonu Türk, 11.5 milyonu Kürt ve 4.5 milyon kadarı da Alevi olarak saptanmıştır.<sup>9</sup> Ancak, Alevi kültür sahası büyük oranda Türkçe ve Zazaca konuşan bir kuşağı oluşturur. Bu gerçeği, Urfa'nın Kısas yöresinden, Edirne'nin Otman Baba ocağına kadar yürüttüğümüz 57 ocaktaki alan araştırmamızla (field work) gündeme getirmiş bulunmaktayız<sup>10</sup>.

Ancak, bu veriler ne Hacettepe'nin 1992, ne de Ford Vakfı'nın 1995 Kürt nüfusları ile belirli optimumda değildir. Nitekim, Ford Vakfı araştırmasında kendilerine salt olarak "Türküm" diyenlerle "Müslüman Türküm" diyenlerin oranının birlikteliği %90 civarındadır. On bir yıl içinde, son KONDA araştırmasında gözlediğimiz üzere, kendilerine "Türküm" diyenlerin oranının %45.64'e düşmesi şaşırtıcı olsa gerek. Aynı şekilde, Hacettepe Nüfus Enstitüsü'nün 1992 yılı geniş kapsamlı incelemesinde de, Alevi gruplarının önemli bir kesimini Türkmen kökenli kabul ettiğimiz taktirde, "Türklükte"

7. Martin van Bruinessen, Ağa, Şeyh ve Devlet, 42, 143, 151, Özge Yayınları, tarih yok.

8. Milliyet Gazetesi 27.2.1993- 3.3.1993, İstanbul.

9. Konda Araştırması, Milliyet, 19 Mart 2007 - 26 Mart 2007, İstanbul. Özellikle, Alevilerle ilgili olan, Milliyet, 21 Mart 2007..

10. Orhan Türkdoğan, Alevi- Bektaşî Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma, 1995 ve özellikle 4. Baskı (2004), Timaş Yayını, İstanbul.

özdeşleşme oranı yaklaşık %80'nin üzerindedir. ABD'li bilim insanlarına göre: "Bir ülkede, eğer nüfusun %80'i veya daha çoğu aynı dine mensupsa veya aynı dili konuşuyorsa o ülke türdeş (homojen) olarak sınıflandırılmaktadır".<sup>11</sup>

Gözlemlendiği üzere, Uluslararası ölçüler göz önüne alındığında, nüfusunun %99'u Müslüman ve %80'inin üzerindeki Türk olan bir ülkede, Batılı Sosyoloji anlamında "Türklük" Standart Kültürü oluşturmaktadır. Batı Sosyolojisi anlamında Türklük "Merkez Kültürdür", ötekileri ise; Yan-Kültür (Sub-Culture) konumundadır.

Yukarıdaki veriler açıkça bize göstermektedir ki, Türk toplum yapısı **çokkültürlülük** biçimine dayanmamakta, sosyolojik anlamda türdeş bir yapıyı ortaya koymaktadır. Nitekim, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 2002-2003 yıllarında 30 il ve 3728 kişi üzerinde yürüttüğü geniş kapsamlı bir araştırmada, deneklerin %71.6'sı "küreselleşen dünyamızda milli bağların giderek zayıflayacağını" düşünmektedir. Olumlu bakanlar ise sadece %16.1' dir.<sup>12</sup>

Ayrıca, 2004 yılı yayınlarında Toprak ve Köktaş da, öteki araştırmacılar gibi, Zazacayı Kürtçenin bir alt lehçesi olarak kabul etmektedirler.<sup>13</sup> Öyle ki, örnekleme katılanların %13.7'si Kürtçe ve Zazaca konuşanlardır.

Günümüzde, Türk toplumunun tarihsel oluşumundan kaynaklanan bazı yabancı soylu aydınlarımızın, kendi kimlikleriyle çokkültürlülük yaklaşımını özdeşleştirme çabaları, ülkemizi adeta bir kaosa doğru sürüklemekte, böylece ulus-devlet yapısı zayıflatılmaya çalışılmaktadır..

Bilindiği üzere, Batılı düşünürler özellikle ABD'de Zbigniew Brzezinski ve Samuel B. Huntington gibi aslen Yahudi kökenli aydınlara göre: "Çokkültürlülük özünde Avrupa karşıtı bir uygarlıktır. Avrupa merkezci değerlerin egemen olduğu bir ülkedir, çokkültürlülük buna karşıdır. Batı karşıtı bir ideolojidir"<sup>14</sup>. Yaklaşık 250 etnik grubun bir arada yaşadığı ABD' de gözlemlendiği üzere, sosyal bilimcileri ve devlet yöneticileri ABD' nin çokkültürlülük eğilimine karşı çıkmakta ve çokkültürlülük yaklaşımını bölücü bir kimlik olarak

11. Arend Lijphart, Çağdaş Demokrasiler, s. 27, çev. Ergun Özbudun, baskı tarihi yok.

12. Zerrin Toprak - Emin Köktaş, 21.Yüzyıla Başlarken Türkiye'de Uzlaşmacı ve Çatışmacı Değerler, s. 30. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yerel Yayını, Mart 2004.

13. Zerrin Toprak - Emin Köktaş, 21.Yüzyıla Başlarken Türkiye'de Uzlaşmacı ve Çatışmacı Değerler, s. 30. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yerel Yayını, Mart 2004.

14. Samuel P.Huntington, Biz Kimiz: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı, s. 171-173, CSA Yayınları, 2004.



kabul etmektedirler. Bir kesim aydınımız ve yazar kadrosunun Türkiye'mizi nostaljik olarak çokkültürlülük bataklığına sürüklemeleri bu gerçekler karşısında ibretle düşünmeye değer.

Ne yazık ki, KONDA'nın son araştırması da aynı çizgiden hareket ederek, salt "Türklük" olgusunun yanına "Türkiyeliyim" ve "Türkiye'yi Seviyorum" gibi yan dövizleri ileri sürmek suretiyle, denekleri alternatif yanıtlara doğru yönlendirilmektedir.<sup>15</sup> Böylece, Kurucu Kültür silinmekte, Türkiye "Ulus-Devlet" olmanın ötesinde, bir çokkültürlülük macerasına doğru sürüklendirilmektedir.<sup>16</sup>

Yukarıda sözü geçen tüm araştırmalarda, "Zaza-Kürt" özdeşleşmesine gidilmiş ve "Alevi-Sünni" gruplar da dahil, hiçbirinde Kurucu Kültür veya Asli Unsur bir öge olarak gündeme gelmemiş, Avrupa Birliği çizgisinde etnisiti bir varlık alanı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Benzeri hatalar, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın (TESEV) 6. Mayıs-11 Haziran 2006 yılında, İstanbul dahil, Türkiye'nin 12 bölgesinde

15. Konda Araştırması, Milliyet, 19 Mart 2007 ve 26 Mart 2007, İstanbul.

16. Türk toplumunu çokkültürlülük macerasına sürükleme geleneği yeni değildir. Daha önceleri de, Doğu Ergil'in Güneydoğu yöresi altı ilimizde (Batman, Mardin, Diyarbakır, Adana, Mersin ve Antalya) 1267 kişi üzerinde yürüttüğü bir araştırmada da çokkültürlülük tezi ilke olarak kabul edilmiştir. Ergil'e göre: "Anadolu çokkültürlü heterojen bir topluluktur. Devlet ile millet; kültür ile siyaset bir ve tek sayılmamalıdır. Siyasal birliğin inşasında baş rolü üstlenen devlet, birlik ve teklük arasında ayırım yapmadı. Sağlanmak istenen birlik, teklük olarak uygulamaya yansıdı." (Doğu Ergil, Türkiye' de Terör ve Şiddet: Yapısal ve Kültürel Kaynaklar, s.52-53, 1995. Konda'nın 6 Ağustos 1995 günlü Milliyet Gazetesinde yayınlanan Kürt Raporunda da Ergil çokkültürlülük görüşünü ileri sürmektedir.. Küreselleşme ve Avrupa Birliği sürecinde bu tür eğilimlerin giderek yoğunluk kazandığını görmekteyiz. "Türkiyelilik" ve "Türkiye'yi Sevmek" gibi Konda'nın son araştırmasında kullandığı kalıp yargılar, "Asli Unsur" tali duruma düşürmenin çabalarıdır. Aslında, gözlem ve görüşme tekniğinin dışında soru-cevaba (ankete) dayalı böyle bir uygulamada deneki etki altına almak kolaydır. Çünkü, araştırmacı deneki dışardan kendi görüş açısı doğrultusunda etki yapmakta (Etik Yaklaşım), deneki özgür olarak yanıtlarıyla (Emik Yaklaşım) baş başa bırakılmaktadır. Benzeri yaklaşımları TESEV'in 2005 yılında İstanbul, Diyarbakır, Batman ve Hakkâri'de gerçekleştirdikleri anket uygulamalarında da izlemekteyiz. Araştırmacıların alt bilinçlerinde "Koruculara" olan eğilimleri yani Etik Yaklaşım olumlu değildir. Gerek geçici gerekse zorunlu köy korucuları sürekli kötülenmektedir (Zorunlu Göçle Yüzleşmek, s.152-153). Ancak, bu korucuların kimlik araştırması ortaya konulmamıştır: Kimdir Korucular? Hangi etnik gruba dahildir? Koruculuktan amaçları nedir? Bunlar bağımsız bir inceleme konusu olmadığı sürece salt korucu karşıtlığı anlamsız kalır. Korucular, kendilerini "Zaza" olarak kabul eden ve siyasal Kürtçülerin terör ve şiddete dayalı tutumlarına karşı cephe alan gruplardır. Bunlar, yerleşim alanlarında ulus-devlete bağlı, PKK ve DHKP-C karşıtı ve kültürel entegrasyona yaklaşımda bulunan unsurlardır.



1492 kişi ile yürütülen bir araştırmasında da Kürt-Zaza halkları özdeşleştirilmiş ve Zazaca Kürtçenin bir lehçesi olarak kabul edilmiştir.<sup>17</sup>

Yine TESEV'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler Projesi kapsamında,Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (SPF) araştırma ekibi tarafından hazırlanmış olan bir araştırmada da Tunceli, Bingöl, Elazığ, Diyarbakır gibi Zaza nüfusunun yoğun olduğu bir dil kuşağı sadece Kürtler olarak algılanmış,Zaza gerçeği dışlanmıştır.<sup>18</sup>

**II.** İkinci dalga, 1950'ler sonrası yeni oluşumlar, çevre'den merkeze yönelik göçler ve gecekondulaşma sürecinin başlamasıdır. Bu dönem, aynı zamanda Dış ve İç göçlerin yoğunluk kazandığı bir tarihsel perspektifi de ortaya koyar. 1948 yılında Marshall Planı gereğince ülkemize verilen 248 bin kadar traktör, tüm ülke sathında, özellikle Doğu ve Güneydoğu yöremizde, Gündelikçi-Karakullukçu Maraba denilen insanlarımızı çevreden merkeze göç etmeye zorlamıştır. Çünkü, artık organik enerji yerine mekanik enerji geçiyor, yüz işçinin bir günde yaptığını makine bir saatte yapıyordu. Böylece, ilkin çevrenin merkezle olan yörelerinde, sonraları da İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir gibi büyük metropol kentlerin çevrelerine olan iç göçler kısa süre içinde varoş kültürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Büyük kentlerin çevrelerinde oluşan bu varoş kültürü, aslında Gecekondulaşma sürecinin bir yansımasıdır. 1960'lı yıllarda başlayan dış göçler ve söz konusu iç göçler önemli oranda kırsal alanların boşalmasına yol açmıştır. Ancak, ülkemiz 1980'ler öncesi 1965-1971 ve 1972- 1980 yılları olmak üzere, iki kez radikal anlamda sosyal şiddet ve terör örgütlerinin patlamasına yol açmıştır. Toplumsal şiddetin oluşumunda, bu tür gecekondulaşma dokusunun önemli etkileri olmuştur.

Birinci dönem, devrim stratejisinin uygulanması diyebileceğimiz sağ ve sol "ideolojilerin" ağır bastığı eylemsel atılımlar dönemidir. Artık, din-mezhep" ve benzeri inanç sistemleri yerlerini önemli ölçüde -Marksizme-terk etmişlerdir. Batı toplumlarında "ideolojilerin sonu" yaşanırken, ülkemizde "ideolojilerin yükselmesi" dönemi yaşanıyordu. Bazı akademik kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, sendikalar, işçi dernekleri ve benzeri kuruluşlar, sağ ve sol tarafta yer almak suretiyle,ülkemizi gerçek anlamda toplumsal gerginliklerin içine

17. Ali Çarkoğlu-Binnaz Toprak, Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset. s. 34, TESEV Yayınları, Aralık 2006, İstanbul.

18. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, TESEV Araştırması, s. 94, TESEV Yayınları, Eylül 2006, İstanbul.

sürüklenmişlerdir. 1980 öncesi bu dönemlerde, ulusumuz yaklaşık beş bin gencini kaybetmiştir.

On yıllık bir süre içinde Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birlikleri, Devrimci Halk Kurtuluş Cephesi ve benzeri yer altı - yer üstü örgütler, Che Guevaracı, Castrocu, Enver Hocacı ve Troçkist gruplar yanında, THKO, DEV-GENÇ, TIKKO ve DEV-YOL gibi toplumun tüm katlarını saran bir kitlesel mobilizasyon hareketi bu döneme damgasını vurmuştur. Keza, 1950'lerden itibaren halk katında Volk İslam denilen eylemci odak noktaları da önemli toplumsal patlamalara yol açmıştır. Dinsel motiflere dayalı Yeni Sağın tutum ve zihniyeti, sosyalist akımlardan esinlenerek, Milli Sosyalizm, Dini Sosyalizm, Ayet'ül Kerime Sosyalizmi, Kaddaficilik ve Humeynicilik gibi hem dinsel, hem de milletlerarası İslamcı akımlara yönelik davranış kalıplarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.<sup>19</sup>

Bu ön hazırlıklar dönemi, kısa süre içinde Marksist-Leninist kökenli siyasal Kürtçülerin de derlenip toplanmasına yol açmıştır. Nihayet, 1978'de Lice ilçesi Fis köyünde Partiye Karkeran Kürdistan –yani Kürdistan İşçi Partisi (PKK) kurulmuş oluyordu. Böylece, 1984-1999 yılları arasında ise kırk bini aşan insanımız sosyal şiddet ve terör olaylarının kurbanı olmuştur.

**III.** Kırsal alanlardan yoğun göçler, büyük kentlerin varoşlarına yığılmalar ikili bir yapıyı da ortaya koyuyordu. Bu da Kentli-Köylü yapılaşması idi. Bu diyadik yapı, tarihsel merkez-çevre zıtlaşmasının günümüze yansıyan yeni bir biçimi oluyordu. Böylece, kırsal alanlardan kentlere taşınmalar, sosyolojik anlamda bir kentleşme (urbanizasyon) sürecini başlatıyordu; ancak kentin kırsala, kırsalın da kente etkisi anlamında bir kentleşme (Rurbanizasyon) olgusu meydana gelmiyordu. Bir başka deyimle, büyük kentlerin gettolaşma yapısı, kenti etkileme anlamında bir kültürel verici aktörlük rolünü yürütemiyordu. Kent de, yoksulluk kuşağı oluşturan ve okuyup-yazma oranı düşük, bu işsiz-güçsüz insanlarımızı antropolojik anlamda bir kültürel alıcı (cultural receiver) konumuna getiremiyordu. Böylece; Büyük Kentlerin metropol alanlarında toplumsal bir kast oluşuyordu.

Kırsal alanlardan kentlere veya metropol alanlara yönelik göçler, adı geçen örgütlerin, özellikle PKK'nın dehşet saçan şiddet olayları sonucu yoğunlaşmıştır. Bu hareketlilik, bir yanda Doğu ve Güneydoğu yöremizde kırsal alanların boşalmasına, öte yanda da gecekonduların yüksek düzeyde

19. Orhan Türkdoğan, Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği, Timaş Yayınları, 1999, İstanbul.

oluşumuna yol açmıştır. Tespitlere göre, bu dönemlerde Türkiye genelinde gecekondulaşma oranı %35'lere kadar yükselmiştir. Bu oran, tahminlere göre Ankara'da %62.5, İstanbul ve İzmir'de ise % 60'dan fazladır.<sup>20</sup>

Gözlemlendiği üzere, gecekondulaşma süreci, Doğu ve Güneydoğu yörelerinde de ilkin kent merkezlerine iç göçlere, sonra da büyük metropollere yönelik akışlara yol açmıştır. Nitekim, 1973 yılında Erzurum ve çevresinde yürüttüğümüz bir araştırmada nüfusun %55'i gecekondularda yaşıyordu. İl merkezinde bulunan 27 bin konutun 13 bini gecekondulara aitti. O dönemlerde yine gecekondulu nüfusu 90 bin civarında iken, kent merkezinin nüfusu 80 bin kadardı.<sup>21</sup>

Türk toplum yapısı, bu tür gettolaşmalarla çağdaşlaşma sürecini istenilen düzeyde gerçekleştirilemiyor, gelenekli kimliğini büyük ölçüde sürdürüyordu. Gelenekselden modernleşmeye yönelik geçiş dönemleri sosyolojik anlamda, bir "Huntigton Yarılması" olarak bilinmektedir. Ülkemizde, ne yazık ki bu yoğun gecekondulaşma potansiyeli ile Huntigton Yarılmasının içinde idi..

**IV.** Bir diğer yaklaşım da, böylesine bir yarılma sürecinin eşliğinde bulunan ve gelenekli Çevre-Merkez ayrışımını belirli oranda bir kültürel entegrasyona ulaştıramayan Türk toplum yapısı, bir yanda Yoksulluk Kültürü, öte yanda Zenginlik kültürü diyebileceğimiz iki karşıt yapılaşmanın etkisi altına girmiş oluyordu.

Toplumsal tabakalar arası bu oluşumlar, her iki yapıda da sosyo-patalojik diyebileceğimiz sapkın (deviant) davranışların ortaya çıkmasına yol açıyordu. Konuya biraz açıklık getirmek gerekirse, yoksulluk kültürü, salt yoksulluktan tamamen farklı bir olgudur.

Yoksulluk kültürü, yüzyıllarca ülkenin geri kalmış bölgelerinde, kırsal alanlarda yaşayan insanların büyük kentlerin kenar mahallerine yerleştikten sonra, yarına ait beklentilerini (empati) yitirmeleri, gün bulup-gün yemeleri, sık sık iş değiştirmeleri, aşağı seviyede ücretle geçinmeleri, yaygın fiziksel şiddete baş vurmaları, ev eşyalarını sık sık rehin vermeleri, toplu halde yaşamaları, evlerde yiyecek stokları olmamaları, istikrarsız aile yapıları ve düşük eğitim seviyeleri nedeniyle yoksulluktan farklı olarak bir Yoksulluk Kültürünün içine

20. Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, s. 541, İmge Yayınevi, İstanbul 2002. Keza İstanbul Ticaret Odası'nın bin kişilik bir anket uygulaması sonucu ilginç veriler elde edilmiştir. Buna göre: Lise mezunu %9, üniversite eğitimi hiç yok, okuyup-yazma oranı ise %6'dır (İstanbul'da Gecekondulu Bölgelerinin Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu, s. 8, Ocak 2004, İstanbul).

21. Orhan Türkdoğan, Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı, 1974, Dedekorkut Yayınları, İstanbul.

sürüklenmeleri sonucu oluşmaktadır. Bu nedenle, bir toplumda yoksulluğu yenmek kolaydır, fakat yoksulluk kültürünü yenmek son derece güçtür. Yoksulluk Kültürü, gerçek anlamda Standart Kültürden bir sapmadır. Bu nedenle, ancak kuşaklar arası tutum ve davranış biçimlerinin olumlu bir tarzda şartlanması sonucu telafi edilebilir.<sup>22</sup>

İstanbul gecekondularına gelince, Haziran 2005'te Büyükşehir Kentsel Dönüşüm Projesi Mesken ve Gecekondular Müdürlüğü verilerine göre, kent genelinde 85.423 gecekondular tespit edilmiştir. Ülkemiz gecekondulaşma oranı genel olarak %35'dir. Bu oran Ankara'da %62.5, İstanbul ve İzmir'de ise % 70- %75' in üzerindedir.<sup>23</sup>

Erzurum, İzmit, Adapazarı ve Ankara yöresi gecekondularını üzerinde yürüttüğümüz örneklerde gecekondular insanını yoksulluk içinde yaşadıklarını, ancak bu yoksulluk ekonomik darlık, işsizlik ve sefaletle bağlantılı bir yoksulluk değildi. Kırsal alanlarda yaşayan insanımızın tarihsel gelişiminin, yaşam biçiminin, değerler ve inanç sisteminin bir yansıması idi.<sup>24</sup> Günümüzde, kurtarılmış gecekondular bölgeleri yanında, metropol kent kuşaklarında da suç işleme, çetecilik, hırsızlık, ilaç iptilası, kap-kaççılık, cinayet ve benzeri terör olaylarının motivasyon unsurunu varoş kültürü içinde yaşayan insanlarımızın bu niteliklerinde aramak gerekir.

Varoş Kültürü, sorunlar kültürüdür. Bu oluşum, yörede sapkın davranışların giderek yoğunluk kazanmasına yol açmakta, sosyo-patolojik bir yapılaşmanın oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Nitekim, Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığının 1999 faaliyet raporuna göre, uyuşturucu kullanmaktan ötürü yakalananlar 1992'de 802, 1993'te 1068, 1994'de 2189 ve 1999'da 2686'ya yükselmiştir.<sup>25</sup> Bu rakamın günümüzde dört bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Gecekondulaşma veya yerinden edilmenin yarattığı toplumsal dışlanmanın da çok süreçlerden oluştuğu, Türk toplum dinamikleriyle yakından bağlantılı olduğu gözlenmektedir. Bunlar da şöyle sıralanabilir: 1) Geleneksel geçim kaynaklarından kopma ve bu kaynaklara ulaşamama; 2) Toplumsal yaşama haklarından yararlanamama; 3) Konut sıkıntısı; 4) İş gücü piyasasında rekabet edememe ve yoksulluk; 5) Çocuk emeğinin istismarı; 6) Eğitim hakkı

22. Orhan Türkdoğan, Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı, 1974, Dedekorkut Yayınları, İstanbul.

23. Kentsel Dönüşüm Projesi Açış Konuşması, Haziran 2005. İstanbul Keza, Orhan Türkdoğan, İstanbul Gecekondular Kimliği, s.5-17, 2006.

24. Orhan Türkdoğan, İstanbul Gecekondular Kimliği, s.13-15. İ.Q Yayınları, 2006, İstanbul.

25. Türkdoğan a.e, s. 83-89.

ve fırsatlardan yararlanamama, ile 7) Kent ortamında ayrımcılığa uğrama gibi süreçlere ve dolayısıyla toplumsal dışlanmaya yol açtığını gözlemekteyiz.<sup>26</sup>

Zenginlik Kültürü de bir karşıt kültür unsurudur ve zenginlikten farklıdır. Tarihsel burjuva sınıfının yaşamları, ilişkiler sistemi, dünya görüşleri kendine özgü bir fasit dairenin içindedir. 19. yüzyılda 547'si Rumeli'de, 276'sı da Anadolu yakasında olmak üzere 823 adet yalının bulunduğu bir süzeren tabakanın varlığını bilmekteyiz. Türk üniversitelerinde uzun süre hizmet görmüş ve Türk toplumunu yakından tanıyan ünlü akademisyen Phillips Schwartz'ın belirttiği gibi: "Osmanlı'da yönetimin Türklerin değil, tarihsel olarak padişahın "kul"u sayılan ve Osmanlı-Müslüman-Devlet Kültürünü benimsemiş kozmopolit bir yönetici sınıfın elindedir. Bu yapılaşma, yaratıcı aydın sınıfın Yabancı Soylu kimliğini belirlemesi açısından önemlidir. Ulus-Devlet sürecinde, Türkiye bu yönetici sınıfın egemenliğinden kurtulup kendine özgü kimliğine dönüşmemiştir. Bir organizma gibi, Türk toplumu bedeni kendinin, fakat beyni yabancı egemenliğinde bulunan bir yapıyı oluşturmaktadır.

Ülkemizin bölgelerarası yoksulluk-zenginlik kültürü tablosu da son derece hüznün vericidir. Nitekim, Türk Sanayici ve İşadamları Derneğinin 1994 yılında yaptırmış olduğu toplumsal tabakalaşma örneğine göre, en alt gelirli %20'lik hanehalkı gelirinin % 4.9'unu alırken, en yüksek gelirlik %20'lik hanehalkları ise, gelirin %54.9'unu almaktadır. Yani geliri yüksek kesim, düşük kesimin 11 katından fazla gelir elde etmiştir. Tek başına bu ölçü dahi Türkiye'de hanehalkı düzeyinde hesaplanan gelir dağılımındaki eşitsizliğin ne denli yüksek olduğunu göstermektedir.<sup>27</sup>

Bölgelerarası yoksulluk oranına gelince, kendi grubu içinde Marmara ve Ege Bölgelerinde yoksulluk oranı %7.5 ve % 8.1 iken, Güneydoğu Anadolu'da bu oran %34.5'a çıkmaktadır.<sup>28</sup> Keza, 2003 yılında DPT tarafından hazırlanan illerin gelişmişlik sıralamasında Güneydoğu yöresi en az gelişmişlik konumunu korumaktadır.<sup>29</sup> Bu durum, toplumsal şiddetin odak noktasını oluşturan etkenlerin en başında gelmektedir.

26. Deniz Yüksek, Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma, İstanbul ve Diyarbakır'da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunlar (Zorunlu Göç ve Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, s. 216. TESEV Yayınları, Haziran 2006, İstanbul. 1990 yılından itibaren "yerinden edilme" ile "zorunlu göç" eşdeğer olarak kullanılmaktadır.

27. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, s.33-34, Aralık 2000, İstanbul.

28. a.e., s.108.

29. Orhan Kurmuş, Ayşe Kudat ve ötekileri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu' da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, s.34-35, TESEV Yayınları, Eylül 2006.

Yörede bir diğer önemli husus da, kabile ve aşiret kuşağının kimliğini sürdürmesidir. Özellikle, Güneydoğu'da nüfusun % 30-35'i aşiret yapısı içindedir. Böylece, ulus-devlet sürecine yükselmek isteyen Türk toplumu, belirli yörelerinde millet-altı diyebileceğimiz gelenekli örgütlenme biçimleriyle, Standart Kültüre katılımını gerçekleştirememektedir. O kadar ki, aşiret reisi tüm kitleyi etkileyebilecek bir nüfuz ve saygınlığa sahiptir. Bu da gelenekli bir biçimde kuşaktan kuşağa dinamizmini sürdürür. Kabile ve aşiretler günümüzde birleşerek güçlenmektedir. Töre cinayetleri, Türk toplumunun bu alt yapısından kaynaklanmaktadır ve tamamen aşiretlerin inanç sistemi, değerler düzeni ve toplumsal konfigürasyonlarıyla bağlantılıdır.<sup>30</sup>

Kabile- Aşiret yapısı ve yoksulluk -zenginlik kültürü dikotamisi ile Türk toplum yapısı, önemli radikal sorunlara gebe dir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, toplumsal şiddet ve terörün kaynağını da bu oluşumda aramak gerekir. Batı Sosyolojisinde hem yoksulluk kültürü, hem de zenginlik kültürü üzerinde geniş incelemeler yapılmıştır. Hatta, aydın sınıfın anatomisine yönelik incelemeler bizleri derin düşünmeye yöneltmektedir. Özellikle, Wright Mills, Lloyd Warner, Julien Benda bunlardan ilk akla gelenlerdir. Ancak, Türk Sosyolojisinde bu tür araştırmalara sahip değiliz. Yalçın Soner, Efendi: Beyaz Türklerin ve Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı adlı iki eseriyle, bunları Esmer Türklerden ayırıyor, soy ağaçlarını, birbirleriyle evlenmelerini, yaşam biçimlerini ve kültürel boyutlarını açıklayarak, ne tür sosyal bir kast oluşturduklarını ortaya koymaktadır.

Son yıllarda TMSF'ye intikal eden Banka soygunculuğu, kara paranın aklanması, ihale yolsuzlukları, "off shore" dalavereleri, yer altı örgütleriyle olan ilişkileri ve benzeri akla-hayale gelmeyen son derece karmaşık olaylardaki kişisel profiller, tamamen bu sınıfın tutum ve zihniyetlerinin bir yansımasıdır.

Kısacası, Türkiyemiz püritan ahlâka sahip,"yerlilik " kimliği yüksek yaratıcı bir aydın sınıfın karizmatik yapısına muhtaç bir konumdadır. Bu nedenle, bilinçli girişimlerle, kısa süre içinde aydın ihanetinin çemberini kırabilecek ve ülkemizi üniter bir devlet çatısı altında yeni atılımlara yöneltebilecek girişimlere ihtiyaç vardır.

---

30. Orhan Türkdöğ an, Doğu ve Güneydoğu: Kabile-Aşiret Yapısı, 2005. İ. Q. Yayınları.